

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PRIVIND UNELE CURȚI DOMNEȘTI ȘI CETĂȚI MEDIEVALE DIN ROMÂNIA

ALEXANDRU ANDRONIC

După aproape douăzeci de ani de cînd și-au început lucrările principalele șantiere de arheologie feudală de la Suceava și București, cercetările din acest domeniu s-au amplificat treptat, cuprinzînd o serie de puncte din întreaga țară, iar rezultatele obținute au fost concretizate în monografiile¹, studii și articole și mai ales generalizate în noul tratat de *Istoria României*².

Orientarea nouă a arheologiei românești a dus la abordarea problemelor de arheologie feudală prin organizarea în prima etapă a principalelor șantiere de arheologie feudală, iar în a doua etapă prin cuprinderea și a celorlalte șantiere, caracterizîndu-se în primul rînd printr-o participare activă și a istoricilor medievști.

Rezultatele obținute în prima etapă se remarcă prin elucidarea — deocamdată parțială — a unor foarte importante probleme de istorie medievală privind începuturile feudalismului în spațiul extracarpatic al Republicii Socialiste România, stabilirea în această regiune a relațiilor feudale dominante, originea cetăților și a curților domnești și boierești. Istoriografia din țara noastră s-a îmbogățit cu noi date și argumente care au contribuit din plin la infirmarea teoriilor neștiințifice din trecut privind originea străină a cetăților și orașelor din țara noastră, considerate fără temei un rezultat direct al colonizării elementelor alogene.

Cercetarea sistematică și a altor așezări întărite, avînd ca obiectiv direct săpături sistematice în cetăți și curți domnești, a constituit caracteristica etapei următoare în dezvoltarea arheologiei feudale, cînd s-au obținut date de o deosebită valoare privind rolul jucat de curțile domnești în procesul de organizare a unora din principalele tîrguri medievale din Țara Românească

---

¹ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările românești*, vol. I, București, 1959; G. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I și II, București, 1963, 1965.

² *Istoria României*, vol. II, București, 1962; vol. III, 1964.

și Moldova, crearea unui sistem de fortificații defensive mai ales în lupta împotriva expansiunii străine, apariția unor fortificații temporare de pământ în cadrul sistemului general de apărare al țărilor românești, precum și rolul jucat de unele curți domnești, adevărate cetăți, în perioada cuceririi otomane.

Date extrem de prețioase au fost obținute cu prilejul cercetărilor arheologice sistematice din Dobrogea, unde la Păcuilui lui Soare³ s-a descoperit o cetate bizantină, construită la sfârșitul secolului al X-lea. Această cetate, ca și alte fortificații de pe Dunăre, a jucat un rol important în dezvoltarea relațiilor dintre populația autohtonă de la Dunăre de Jos cu Imperiul bizantin⁴, în urma revenirii stăpînirii bizantine în aceste părți, după evenimentele din anul 971⁵. La fel prezintă un mare interes și recente săpături de la cetatea Enisala⁶, mai ales în ceea ce privește problema influențelor sud-dunărene asupra arhitecturii militare din Țara Românească și Moldova.

În Transilvania, deși *Anonymus* a menționat fortificațiile de la Biharia, Satul Mare, Orșova și Cetatea lui Gelu pe Someș, încercările istoricilor de a le identifica s-au redus doar la interpretarea izvoarelor scrise și la o sumară cercetare de teren⁷. Abia în ultimii ani cercetările referitoare la fortificațiile din epoca prefeudală și din feudalismul timpuriu, aparținînd populației băștinașe.

Astfel, ca urmare a săpăturilor arheologice efectuate la Morești, Moldovenești, Moigrad, Dăbîca, Șirioara, Fîrtoș, Jigodin II, Tușnad și Îndeosebi la Tilișca, Breaza și Tăuți, precum și la Piatra Craivei, Șprengghi, Șieu-Magheruș, Oncești și cetatea Arieșului s-a putut stabili în linii generale evoluția arhitecturii militare din Transilvania atît din perioada premergătoare marii invazii mongolice din 1241, cît și din perioada imediat următoare.

Evoluția planului fortificațiilor din Transilvania din epoca prefeudală și din feudalismul timpuriu a fost cercetată de specialiști în funcție de perfecționarea tehnicii ofensive și defensive, precizîndu-se că cele mai vechi fortificații sînt reprezentate de cetățile de pământ cu șanț și val de apărare, fără palisadă. Într-o fază mai evoluată aceste cetăți au palisadă, deci sînt cetăți de pământ și lemn. Ele aparțin populației băștinașe și datează în general din

³ Vezi rapoarte de săpături și studii în *Materiale și cercetări de arheologie*, V, 1959, p. 587—592; VI, p. 653—666; VIII, p. 713—721; *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 202—212; *SCIV*, XVI, 1965, 2, p. 291—305.

⁴ Al. Andronic, *Румыны, болгары, русские и византийцы на Нижнем Дунае в конце X века*, comunicare prezentată la al VII-lea Congres internațional de științe pre și proto-istorice de la Praga din 21—27 august 1966.

⁵ N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube au Xe siècle: la Mésopotamie de l'Occident*, în *RESEE*, III, 1965, 1—2, p. 57—79.

⁶ Rezultatele săpăturilor efectuate de I. Barnea urmează a fi publicate.

⁷ Vezi, în acest sens, rezultatele obținute de K. Horedt, *Zur Siebenbürgischen Burgenforschung*, în „Südost-Forschungen”, VI, 1941, p. 576—614.

⁸ Vezi rapoarte de săpături și studii în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 307—310; II, 1951, 2, p. 302—304; IV, 1953, 1—2, p. 298 și urm.; VI, 1955, 3—4, p. 662 și urm.; *Materiale...*, V, p. 215—216; VI, p. 667—668; VIII, p. 637—639; „Revista muzeelor”, II, 1965, nr. special, p. 440, 451—452; „Apulum”, V, p. 309—322; *Studii și cercetări maramureșene*, I, p. 1—27.

a doua jumătate a secolului al IX-lea și pînă în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Avînd o formă neregulată, triunghiulară sau ovală, ele ocupă de regulă un bot sau pinten de deal.

După pătrunderea ungarilor în Transilvania, tipul de cetate de pămînt și lemn se menține, după toate probabilitățile, pînă la marea invazie tătarască din anul 1241, cînd aceste cetăți, regale și nobiliare, vor cădea pradă năprasnicei năvăliri.

Astfel, pe la mijlocul secolului al XIII-lea, dar mai sigur în a doua jumătate a secolului respectiv, începe în Transilvania construirea cetăților de piatră⁹. Avînd un plan oval alungit sau rotund, cetățile de piatră au în faza inițială turnuri pătrate. În faza următoare turnurile sînt rotunde. De regulă, aceste cetăți sînt de dimensiuni mici și pot fi considerate cetăți de pază și, eventual, de refugiu.

În secolul al XIV-lea cetățile de piatră se lărgesc printr-o curtină exterioară, iar în secolul al XV-lea se procedează la îngroșarea zidurilor și la construirea bastioanelor semicirculare, conform noilor cerințe defensive impuse de perfecționarea artileriei.

Cetățile de piatră din Transilvania se dezvoltă apoi treptat în decursul secolelor XIV—XV, iar funcția lor strategică a fost preluată de orașele transilvănene fortificate, ca urmare a pericolului otoman. Orașele distrug chiar unele cetăți. Așa este cazul cu Brașovul, care distruge cetatea *Brasovia*. La fel se petrec lucrurile și cu cetățile Tilișca și Rășinari, anunțînd fortificarea Sibiului.

De asemenea, invazia turcilor dă semnalul construirii tipului aparte al cetăților țărănești, înălțate de obicei în jurul bisericilor sau pe înălțimi masive, ca Rupea, Rîșnov și Slîmnic¹⁰.

Astfel, cercetările arheologice din ultima vreme din Transilvania, confirmînd deplin izvoarele scrise, completează știrile referitoare la arta de a construi de pe teritoriul țărilor române¹¹.

În stadiul actual al cercetărilor privind spațiile extracarpatiche, de o deosebită importanță au fost săpăturile întreprinse la Slon, care au scos la iveală în Țara Românească fortificații din epoca feudală timpurie¹². Existența unor cetăți în munți, puse în legătură cu folosirea unor căi de acces între Țara Românească și Transilvania și de legătură cu regiunile dunărene, deschide perspectiva unor serioase cercetări privind fortificațiile din țările române. Nu trebuie deci să ne surprindă faptul că specialiștii semnaleză la cele mai vechi cetăți de piatră prezența atît a unor elemente sud-dunărene, după toate probabilitățile bizantine, cît și a celor apusene.

⁹ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, București, 1958.

¹⁰ Vezi și O. Velescu, *Cetăți țărănești din Transilvania*, Editura Meridiane, București, 1964.

¹¹ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, p. 56.

¹² M. Comșa, *Descoperirile de la Slon și importanța lor pentru studiul începuturilor feudalismului la sud de Carpați*, comunicare prezentată la sesiunea științifică a Institutului de arheologie din 15—21 mai 1961; cf., *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 200—201; I. Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1436, n. 2.

S-ar părea deci că în această regiune trecerea de la fortificația permanentă de pământ la cea de piatră s-a produs din cauza strânselor relații cu sudul Dunării în primul rând, în secolele X—XIII, avându-se în vedere existența cetăților de piatră din munți înainte de marea invazie mongolică.

Recent s-a emis ipoteza că *Iaski-torg* din lista orașelor moldovenești, cuprinsă în cele mai vechi cronică rusești, pe care noi l-am identificat cu orașul Iași¹³, ar fi existat încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea ca un centru orașenesc¹⁴. Aici și-ar fi avut un feudal reședința sa și, probabil, o curte fortificată. Această ipoteză merită a fi reținută deoarece descoperirea în aceste părți ale Moldovei a unei curți boierești fortificate sau a unei cetăți de pământ ar oferi temeiurile necesare elucidării uneia dintre cele mai importante probleme ale feudalismului timpuriu de pe teritoriul patriei noastre.

Tot săpăturilor arheologice le revine sarcina lămuririi, într-un viitor apropiat, a existenței cetății Milcovului, despre care se presupune că ar fi fost distrusă de tătari în 1241.

Pe de altă parte, cercetările arheologice de la Bîtca Doamnei, de lângă Piatra-Neamț, par a indica prezența unei fortificații de pământ și lemn cu urme de locuire din secolul al XIII-lea¹⁵. Descoperirea aici a unor unelte agricole și meșteșugărești, precum și a unor importante piese de armament și harnașament, indică prezența, în această parte a țării, a unor feudali, într-o perioadă anterioară mării invazii mongolice. S-ar putea admite deci ca ipoteză de lucru apariția pe teritoriul Moldovei încă din secolul al XIII-lea a unor fortificații din pământ și lemn.

La sud de Carpați problema fortificațiilor pare mai clară, constatîndu-se, de pildă, la Turnu-Severin existența mai multor faze. Cetatea este considerată „un produs al artei militare autohtone, remarcîndu-se mai ales analogii cu cetatea Giurgiu”¹⁶. Planurile cetăților de la Poenari¹⁷ și Rucăr indică prezența în spațiul carpatic și a unor elemente apusene și sud-dunărene, documentîndu-se însă aici și o tradiție a fortificațiilor construite în piatră de meșteri locali din secolele XIII—XIV. În plus, recente săpături de la Cetățeni din Vale, din preajma cetății atribuită lui Negru Vodă, au scos la iveală două niveluri de locuire, dintre care primul datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea — începutul secolului al XIV-lea și al doilea din secolul al XIV-lea¹⁸.

Ruinele de la Poenari mai păstrează un plan triunghiular, adaptat terenului, iar ruinele de la Rucăr prezintă, de asemenea, un plan neregulat, în formă

¹³ A. I. Andronic, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea, în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI, București, 1965, p. 203 și urm.

¹⁴ D. Gh. Teodor, *Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voi-nești*, în *Arheologia Moldovei*, I, București, 1961, p. 245 și urm.

¹⁵ Vezi rapoartele de săpături și studii în *Materiale...*, VI, p. 364—366; *Materiale...*, VII, p. 346—348; *Dacia*, N. S., IX, p. 441 și urm.

¹⁶ Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 109—110; V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 209—211.

¹⁷ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 132. Cetatea a fost folosită din secolul al XIII-lea pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

¹⁸ D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 75 și urm.

romboidală și cu turn semicircular. Ca structură, ele apar mai degrabă cetăți muntene¹⁹.

Apariția în Țara Românească a cetăților încă din secolul al XIII-lea, ca cea de la Poenari, considerată o cetate de refugiu, deci cu caracter strict defensiv, inexpugnabilă și apărată de un mic număr de oameni, ca și Cetățuia, de la Cetățeni din Vale, constituie un element extrem de caracteristic pentru perioada formării statului feudal din Țara Românească.

Același element caracteristic este semnalat, e drept, ceva mai târziu, în Moldova, unde cetățile patrulate de la Șcheia și din faza inițială de la Suceava și Neamț reprezintă cetăți de refugiu, inexpugnabile și apărate de o garnizoană redusă ca număr, corespunzând ca epocă perioadei de formare și consolidare a statului feudal moldovenesc. Nu este exclusă nici posibilitatea existenței din această perioadă și a cetății de pământ de la Baia²⁰, după cum rămîne să fie verificată, prin cercetări ample, ipoteza originii boierești²¹ a unor cetăți voievodale din Moldova, mai ales că în documentele moldovenești este amintită cetatea lui Duma Negru, care stăpînea și o curte probabil fortificată²².

Cercetarea curților boierești fortificate din Moldova pe baza izvoarelor scrise a contribuit la elucidarea uneia din cele mai interesante probleme ale organizării militare din Moldova în secolele XIV—XV, urmînd a fi continuată prin cercetări arheologice de teren. Curțile boierești fortificate din Moldova (o statistică pentru perioada de consolidare a statului feudal indică 5 curți din secolul al XIV-lea și din primele decenii ale secolului al XV-lea²³) dovedesc, pe lîngă existența unei clase feudale dominante, înzestrarea lor cu forță de muncă și de apărare. Identificarea pe teren a unora dintre aceste curți sau chiar a cetății lui Duma Negru comportă indiscutabil o verificare pe teren mai îndelungată, atît prin cercetări de suprafață, cît și prin săpături arheologice metodice.

În ultima vreme, atenția arheologilor și medievistilor s-a îndreptat asupra curților domnești, efectuîndu-se săpături metodice la București, Tîrgșor și Tîrgoviște, la Suceava, Piatra-Neamț, Vaslui și Iași.

Săpăturile arheologice începute în 1953 la București au urmărit ca obiectiv principal descoperirea urmelor de cultură materială din epoca prefeudală și feudală, care să permită rezolvarea a două din cele mai dificile probleme ale așezării de aici: 1. determinarea acelor așezări rurale care în condițiile dezvoltării forțelor de producție au evoluat la faza de tîrg și 2. stabilirea în ce

¹⁹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 132—134.

²⁰ Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 110; A. Lapedatu, *Antichitățile de la Baia*, în *BCMI*, II, 1909, p. 53—64; N. Iorga, *Cea dintîi vizită domnească la monumentele istorice și opera lui Matei Vodă Ghica*, în *BCMI*, XIX, 1926, p. 143—146.

²¹ N. Grigoraș, *Vechi cetăți moldovenești*, Iași, 1946, p. 9.

²² Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 64—66.

²³ G. Diaconu, *Rolul curților boierești și organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV—XV*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 551 și urm.

măsură Cetatea Dîmboviței din secolul al XIV-lea coincide cu cetatea București documentată în hrisovul lui Vlad Țepeș din anul 1459²⁴.

Rezolvarea primei probleme a oferit un bogat material arheologic, care documentează existența unui străvechi nucleu orășenesc anterior curții domnești, precizîndu-se și aici rolul jucat de curtea voievodului muntean în accelerarea procesului de urbanizare a așezării²⁵. Cealaltă problemă rămîne să fie rezolvată în viitor. Deocamdată, pe cale arheologică, s-a precizat că cel mai vechi nivel de construcție în piatră de la curtea veche datează din secolul al XV-lea. Ruinele din acest secol au fost cuprinse apoi de curtea lui Mircea Ciobanul, succedîndu-se prefacerile din vremea lui Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu și îndeosebi din vremea lui Grigore Ghica²⁶.

Recentele descoperiri de la curtea domnească din Tîrgoviște²⁷ oferă suficiente date pentru a vorbi de o cultură materială înfloritoare aici în secolele XVI—XVII, ale cărei influențe se observă în ceramica ornamentală de la curtea domnească din Iași din aceeași vreme.

Cele mai interesante și concludente rezultate au fost obținute însă în cursul cercetărilor curților domnești din Moldova. Aici, mai ales prin săpăturile efectuate la Suceava, s-a dovedit existența unei curți domnești din vremea lui Petru Mușat, contemporană deci cu cetățile Șcheia și Neamț, precum și cu castelul Cetății de Scaun de la Suceava. De o importanță deosebită au fost constatările că, anterior stabilirii curții domnești, pe locul respectiv au existat locuințe ale orășenilor. Astfel, pe latura de nord a curții domnești, locuințele au fost distruse prin incendiu și terenul nivelat, probabil în vederea amenajării curții. Pe latura vestică, deși s-au descoperit resturi de locuire din secolul al XIV-lea, remarcîndu-se în mod deosebit fragmente ceramice de la mijlocul secolului al XIV-lea cu analogii în ceramica de la Baia, nu se observă totuși urme de incendiu, ci doar o răzuire parțială a nivelului corespunzător fondării incintei curții domnești. Săpăturile din anul 1960 au permis să se stabilească planimetria curții domnești, care apare în formă pătrată, cu latura de circa 40 m, precizîndu-se totodată și vechimea ei. În prezent apare destul de clară posibilitatea de a data la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea întregul complex cercetat.

La curtea domnească de la Piatra-Neamț cercetările au stabilit două faze în dezvoltarea curții, și anume: faza I, datînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea — începutul secolului al XVI-lea, și faza a II-a, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea²⁸.

²⁴ I. Ionașcu, S. Morintz, Gh. Cantacuzino și D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic București*, în *Materiale...*, VII, 1961, p. 657.

²⁵ Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale în Țara Românească*, în *Studii*, XVI, 6, 1963, p. 1255 și urm.

²⁶ *Bucureștii de odinioară*, sub redacția I. Ionașcu, București, 1959, p. 147—165.

²⁷ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tîrgoviște (secolele XIV—XVII)*, în *SCIV*, XV, 2, 1964, p. 225 și urm.

²⁸ *Șantierul arheologic Piatra-Neamț*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 819 și urm.; *Materiale...*, IV, p. 261 și urm.

Pe locul curții domnești a fost identificat și un nivel de locuire din vremea lui Petru Mușat, care, eventual, ar putea fi pus în legătură cu existența aici a unei curți boierești încă de la mijlocul secolului al XIV-lea.

Curțile boierești, focar de răzmeriță și de menținere a fărîmîțării feudale, dispar în epoca lui Ștefan cel Mare. În locul lor se dezvoltă curțile domnești de la Suceava, Hîrlău, Cotnari, Iași, Vaslui, Roman, Bacău, dintre care unele au fost cercetate prin săpături arheologice.

Cercetările întreprinse la Vaslui în vederea descoperirii temelilor curții domnești au dus la descoperirea unei construcții din piatră, cărămizi și paiantă din prima jumătate a secolului al XV-lea, distrusă de un puternic incendiu²⁹. S-a presupus că această construcție reprezintă curtea lui Ștefan II, care după împărțirea Moldovei din anul 1435 a locuit probabil la Vaslui. Distrugerea prin incendiu a acestei locuințe domnești ar putea fi pusă în legătură cu invazia tătarilor din decembrie 1440. Descoperirea într-o serie de gropi a unor cahle smălțuite, datînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea, provenite probabil de la demantelarea curții domnești în vremea lui Ștefan cel Mare, oferă posibilitatea să se emită ipoteza că ruinele acestei curți s-ar afla probabil tot pe locul numit „Curțile domnești”, însă mult mai în apropierea bisericii Sf. Ioan Botezătorul, înălțată de Ștefan cel Mare în anul 1490.

Rezultate mult mai concludente s-au obținut la Iași, unde, în cursul cercetărilor arheologice efectuate pe locul vechii curți domnești, s-au precizat vechimea, fazele de construcție, precum și planimetria curții domnești, scoțîndu-se în evidență totodată rolul jucat de această curte în accelerarea procesului de urbanizare a așezării feudale Iași³⁰.

Săpăturile din 1960 și 1961 de la curtea din Iași au documentat niveluri de locuire din feudalismul timpuriu, cu analogii în materialul ceramic de tip Hlincea II (secolele X—XIII) și din feudalismul dezvoltat, începînd cu secolul al XIV-lea. De la începutul secolului al XV-lea datează și primele construcții de piatră ale palatului domnesc și ale curții domnești, la care foarte lacunar se referă documentul intern din 8 octombrie 1434³¹. Astfel, cele mai vechi ziduri ale incintei exterioare datează din vremea lui Alexandru cel Bun și a urmașilor săi. De aceste ziduri, cu o grosime de 1 m, se leagă structural și alte complexe rămase necercetate, deoarece se află sub temeliele actualului Palat al Culturii. Pe latura săpată s-a putut observa cu deosebită claritate extinderea curții domnești în secolele următoare. Astfel, în secolele XVI și XVII se construiesc ziduri noi sau se adaugă altele la cele existente, realizîndu-se în unele părți, probabil mai expuse focului de artilerie, adevărate ziduri de cetate, cu o grosime de 2 m. Din secolul al XVII-lea datează bastioanele patrulater, construite masiv din piatră, cu un sistem de birne de stejar așezate în rețea.

²⁹ Al. Andronic, E. Neamțu și Fl. Banu, *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, în *Materiale...*, VIII, 1962, p. 96—99.

³⁰ Al. Andronic, *La contribution des recherches archéologiques à l'histoire de la ville de Iassy*, în *Dacia*, N. S., IX, 1965 p. 463 și urm.; Al. Andronic, Eug. Neamțu și M. Dinu, *Săpăturile de la curtea domnească din Iași*, în *Arheologia Moldovei*, V, p. 169—285.

³¹ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 398.

Aceste ziduri, semnalate de unii călători străini ³², au fost înfățișate în stampa tipărită la Augsburg în 1701, reprezentînd curtea domnească la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Curtea domnească din Iași, ca și cea de la Suceava, a jucat un rol important în viața așezării orășenești de aici. La Suceava, analiza materialului arheologic a permis să se constate două etape în dezvoltarea tîrgului, și anume: 1. înainte de mutarea capitalei și instalarea curții domnești, cînd a avut loc procesul de urbanizare a așezării, și 2. după mutarea aici a capitalei, cînd a avut loc procesul de consolidare a orașului ca atare prin creșterea nivelului producției meșteșugărești și a comerțului ³³.

Același fenomen se poate urmări și la Iași, unde instalarea curții domnești la începutul secolului al XV-lea a grăbit procesul de urbanizare a așezării.

În acest sens, același rol l-a jucat și curtea domnească din București, după cum un rol asemănător l-a avut în viața social-economică a Tîrgșorului existența aici a reședinței domnești. În condițiile dezvoltării forțelor de producție din Țara Românească, a creșterii populației și a intensificării schimbului de mărfuri pe marile drumuri comerciale, Tîrgșorul, numit și Tîrgul Nou (în actele latine *Forum novum*), atestat documentar în 1413, s-a dezvoltat treptat, ajungînd în secolul al XV-lea și reședință domnească ³⁴.

De la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea datează și cetatea de pămînt și lemn, în formă pătrată, cu palisadă și două șanțuri și valuri de apărare, de la Frumoasa, cercetată recent și care face parte din sistemul general de fortificații creat de Mircea cel Bătrîn în fața pericolului otoman ³⁵. Tot din vremea lui Mircea cel Bătrîn datează și Cetatea Giurgiului, unde cercetările au dus la identificarea zidului de incintă și la precizări de ordin stratigrafic privind nivelul de locuire, căutîndu-se să se facă mereu legătura dintre descoperirile de pe teren și informația izvoarelor scrise ³⁶.

Cetatea Giurgiului, construită de Mircea cel Bătrîn pe o insulă ³⁷, menționată documentar pentru prima dată în 1403 ³⁸, reprezintă în faza inițială o citadelă pătrată cu turnuri pătrate la cele patru colțuri. Fortul inițial din vremea lui Mircea cel Bătrîn, atît ca plan, cît și ca sistem de construire a turnurilor pătrate, îndreptățește presupunerea că meșterul care a proiectat cetatea cunoștea și fortificațiile existente la sud de Dunăre.

³² Gh. Bezziconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 35, 43.

³³ M. D. Matei, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în *SCIV*, XI, 1960, 1, p. 114.

³⁴ Gh. Diaconu, S. Morintz, D. V. Rosetti și Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice de la Tîrgșorul Vechi*, în *Materiale...*, V, 1959, p. 619.

³⁵ N. Constantinescu, *Cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea de la Frumoasa*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 731–743.

³⁶ I. Barnea, P. Cernavodeanu și C. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 219 și urm.

³⁷ N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu*, în *AAR*, seria II, t. XXXIII, 1916, Mem. Sect. Ist., p. 492.

³⁸ Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, I, 2, p. 824; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 282–283.

Cetatea Turnu, numită și Nicopolea Mică, prezintă un mare interes științific deoarece ea „reproduce în general cetatea romană zidită în vremea lui Constantin cel Mare”³⁹. Meșteri munteni au încercat să imite tehnica romană, iar faptul că în vremea lui Mircea cel Bătrîn s-au adăugat ziduri noi la cele existente ne obligă să reflectăm și asupra practicii folosite, e drept mult mai târziu, de meșterii moldoveni din vremea lui Ștefan cel Mare la Cetatea Sucevei. Aici se constată o dublare a curtinelor prin alăturarea zidurilor noi la cele vechi și construirea de turnuri semicirculare.

În Moldova, studiul cetăților de piatră a întâmpinat numeroase dificultăți, care sînt însă pe cale de a fi înlăturate, deoarece s-au putut obține date convingătoare privind vechimea și fazele de construcție ale principalelor cetăți mușatine, care cu timpul au fost lărgite și întărite sistematic.

Astfel, cercetarea pînă la epuizare a cetății de la Șcheia, prima cetate de plan patruleter, cu turnuri pătrate la colțuri, a făcut dovada construirii și folosirii ei în vremea lui Petru Mușat⁴⁰. Descoperirile de la Șcheia și cercetările concomitente de la cetățile Neamț și Suceava au adus în discuție problema originii planului patruleter în sistemul de fortificații din Moldova de la sfîrșitul secolului al XIV-lea. S-a ajuns la concluzia că acest plan, la origine un plan al cetăților de cîmpie, reprezintă o adaptare la formele de teren înalte din Moldova⁴¹. De asemenea, cercetările arheologice de la Cetatea Neamțului au permis să se constate asemănarea planului cetății cu acela al cetăților mușatine de la Șcheia și Suceava, stabilindu-se cu certitudine că patruleterul Cetății Neamțului a fost construit în vremea lui Petru Mușat. Tehnica construcției, întregul material arheologic și stratigrafia au determinat pe cercetători să ajungă la concluzia că atît Cetatea Neamțului, cît și cetatea de la Suceava nu au nici o asemănare cu cetățile atribuite teutonilor⁴², infirmîndu-se în felul acesta teza falsă a istoriografiei din trecut privind originea teutonică a Cetății Neamțului.

În această ordine de idei, de o deosebită importanță sînt și descoperirile arheologice de la Suceava. Prezentăm în rîndurile ce urmează în linii generale etapele de dezvoltare ale Cetății de Scaun, care, indiscutabil, oferă posibilitatea rezolvării principalelor probleme referitoare și la celelalte cetăți moldovenești, din cadrul sistemului de fortificații medievale. Săpăturile de la Cetatea de Scaun au dus la precizarea că cetatea inițială, în formă de patruleter, cu turnuri pătrate la colțuri și pe laturile curtinelor la exterior, a fost construită în vremea lui Petru Mușat de meșteri locali. Această citadelă, așezată pe un bot de deal și apărată natural dinspre nord și vest, a fost izolată de restul platoului printr-un șanț de apărare dinspre sud și est.

³⁹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 208; vezi și Gr. Florescu, *Cetatea Turnu*, în *RIR*, XV, 1945.

⁴⁰ Gh. Diaconu și N. Constantinescu, *Cetatea Șcheia*, București, 1960, p. 31 și urm.

⁴¹ *Ibidem*, p. 115—116.

⁴² N. Constantinescu, *Date noi în legătură cu Cetatea Neamțului*, în *SCIV*, XI, 1960, 1, p. 101.

Curînd după ridicarea cetății a început și construirea primei curți exterioare, care a fost concepută ca un sistem de apărare a porții de intrare de pe latura de sud, către care ducea un drum de acces ⁴³.

În refacerile ulterioare de la Cetatea de Scaun, care marchează etape precise în evoluția acesteia, fac evident efortul întregului popor, desfășurat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în lupta împotriva cötropitorilor turci. În această vreme a avut loc prima lărgire a cetății, construindu-se primul zid exterior al cetății mușatine, care a permis organizarea unei curți exterioare cu o suprafață apreciabilă. Zidul înconjurător, gros de 2 m, construit pe talvegul șanțului I de apărare, avea la exterior contraforturi masive, precum și turnuri pătrate, care flancau curtile. Înălțarea primului zid exterior al cetății a necesitat și construirea unui nou șanț de apărare, ceea ce a făcut să dispară conturul șanțului de apărare din perioada mușatină, precum și amenajările inițiale ale platoului din fața cetății.

În forma aceasta, avînd deci un zid înconjurător foarte puternic, care scotea castelul mușatin de sub focul direct al artileriei inamicului, cetatea a rezistat asediului întreprins în anul 1476 de Mehmed II. Aceste ziduri ale incintei exterioare identificate de noi în cursul săpăturilor arheologice din 1959 și 1960 reprezintă *faza I Ștefan cel Mare* în organizarea și întărirea Cetății de Scaun de la Suceava ⁴⁴.

Constructorii din Moldova din a doua jumătate a secolului al XV-lea nu s-au mulțumit cu atît. În epoca cînd armele de foc se perfecționaseră și apăruse artileria, era normal să se pună problema adaptării cetății la situația creată de puterea de foc a noilor arme folosite, mai ales că „în decursul secolului al XV-lea au fost realizate îmbunătățiri considerabile atît în construcția gurilor de foc, cît și în întrebuințarea lor” ⁴⁵. Acestui fapt i se datorește „mărirea grosimii zidurilor și a diametrului turnurilor, în dauna înălțimii lor” ⁴⁶, ceea ce s-a observat foarte bine la Cetatea de Scaun în *faza a II-a Ștefan cel Mare*, identificată de noi de asemenea pe baza săpăturilor arheologice. Astfel, în perioada imediat următoare luptelor de la Vaslui și Războieni, Ștefan cel Mare îmbracă vechiul zid exterior cu un al doilea zid, care atinge o grosime de la 2 pînă la 4 m, avînd bastioane semicirculare, care sînt folosite și ca platforme pentru artileria din cetate ⁴⁷.

Întărită în acest fel, Cetatea de Scaun de la Suceava, avînd o formă stelară, cu 12 bastioane semicirculare, dintre care 9 mai există și astăzi, a

⁴³ M. D. Matei, M. Nicorescu, Al. Andronic, Gh. Arion, T. Martinovici și E. Neamțu, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale...*, VIII, 1962, p. 747 și urm.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 750, fig. 11.

⁴⁶ F. Engels, *Opere militare alese*, București, Edit. militară, 1962, p. 277.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 306.

⁴⁷ M. D. Matei, M. Nicorescu, Al. Andronic, Gh. Arion, T. Martinovici și E. Neamțu, op. cit., loc. cit., p. 750, fig. 11.

rezistat puternicului atac al polonilor din anul 1497, când aceștia au asediat-o 21 de zile și 21 de nopți ⁴⁸.

Sistemul de fortificații organizat de Ștefan cel Mare în Moldova a înglobat în primul rând vechile cetăți existente încă din epoca consolidării statului feudal. Pe lângă acestea, Ștefan cel Mare a mai construit și o serie de cetăți noi, ca, de pildă, Chilia sau Romanul (Novograd) ⁴⁹. În fine, altele, ca, de pildă, Crăciuna ⁵⁰, au fost cucerite de la munteni și înglobate în sistemul de fortificații permanente.

Pe lângă cetăți de piatră, Ștefan cel Mare a folosit în cadrul sistemului general de fortificații din Moldova și cetățile temporare de pământ, cum este aceea de la Bîrlad ⁵¹. Cetatea de pământ de la Bîrlad face parte din categoria fortificațiilor temporare ușoare, caracterizându-se prin palisadă, val și șanț de apărare. Construcția ei este pusă în legătură directă cu evenimentele din 1476, ca urmare firească a celor petrecute după zdrobirea turcilor la Vaslui în anul 1475, când Ștefan cel Mare a conceput un vast plan de construire a fortificațiilor în partea de sud a Moldovei. Cercetările arheologice au dovedit că cetatea a fost părăsită fără luptă și incendiată intenționat de moldoveni, deoarece, în conjunctura evenimentelor din 1476, cetatea nu-și mai îndeplinesc funcțiile sale defensive.

Astfel, în perioada de constituire a statului centralizat al Moldovei și de lupte îndârjite, mai ales împotriva turcilor, Ștefan cel Mare a acordat o deosebită atenție sistemului de fortificații.

Ca un bun cîștigat de istoriografia marxist-leninistă din țara noastră rămîne infirmarea, pe baze științifice incontestabile, a vechii teorii a originii străine, teutonice sau săsești, a cetăților din Moldova. Cercetările arheologice au dovedit cu prisosință că cetățile de la Șcheia, Neamț, fortul inițial al Cetății de Scaun de la Suceava sînt opera meșterilor locali, care au lucrat sub îndrumarea vreunui arhitect de origină italiană, deoarece se constată în Moldova, ca și în alte părți, o puternică influență apuseană.

În încheiere, putem afirma că, atît în Țara Românească, cît și în Moldova, sistemul de fortificații a fost organizat temeinic la vremea respectivă, localnicii cunoscînd „fortificația permanentă”, sau procedeul de a pregăti în timp de pace terenul și a-l aduce într-o stare de apărare care să-l oblige pe inamic să recurgă la un asediu regulat, arta executării *asediului*“, precum și „fortificația de campanie”, sau construirea de lucrări pasagere cu scopul de a consolida

⁴⁸ *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 37.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 34; L. Chițescu, *Principalele rezultate istorice ale cercetărilor de la Ghidînji (r. Roman)*, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 405—414.

⁵⁰ C. Cîhodariu, *Note despre cetatea Crăciuna*, în *SCȘ, Iași*, XIV, 1963, 1, p. 99 și urm.; L. Chițescu, *Cu privire la localizarea cetății Crăciuna*, în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 351 și urm.

⁵¹ M. D. Matei, *Date noi în legătură cu Cetatea de pământ de la Bîrlad*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 117 și urm.; *idem*, *Săpăturile de salvare de la Cetatea de pământ de la Bîrlad*, în *Materiale...*, VII, 1961, p. 645 și urm.

un punct oarecare, ținând seama de importanța pe care el o poate căpăta vremelnic în împrejurările speciale ale campaniei”⁵².

Astfel, cercetările din domeniul arheologiei medievale, întreprinse de aproape douăzeci de ani sub auspiciile Academiei Republicii Socialiste România, au adus contribuții însemnate la cunoașterea și lămurirea unora din numeroasele probleme ale istoriei medievale românești, urmînd ca în viitor acestea să fie continuate și cu mai mult spor în direcțiile ce se degajă din problematica majoră a cercetării științifice a istoriei României.

---

⁵² F. Engels, *op. cit.*, p. 304.